

Pregledni rad
UDK 301-05+329.15
Primljeno u studenom 1980.

LIČNOST I ISTORIJA BOLJŠEVIČKE REVOLUCIJE

Prednosti i slabosti personalističkog pristupa u rasvetljavanju istorije jedne revolucije (Povodom knjige S. Cohena: Buharin i boljševička revolucija)

Zagorka Golubović

Beograd

Staro pitanje — o ulozi »velike ličnosti« u istoriji — moralo se, bar implicate, nametnuti i S. Cohenu, u stvaranju jedne dokumentovane i značajne studije o istoriji boljševičke revolucije, posmatrane kroz prizmu životnog i revolucionarnog puta jedne od nekoliko značajnih ličnosti ovog epohalnog događaja. Iako Cohenu nije svojstveno upropašćavanje složene istorije boljševičke revolucije, niti je nastojao da dokaže da je njen ishod zavisio prvenstveno o ličnostima koje su joj dale snažan pečat, on, ipak, ne uspeva da se odupre iskušenju da mnoge događaje tumači prenaplašeno iz personalističke perspektive, i to, često, u prvom redu, kao rezultat baš uticaja one ličnosti koju je izabrao kao predmet istraživanja, tj. Buharina. Stoga se događa da scenom boljševičke revolucije do sredine dvadesetih godina dominiraju Lenjin i Buharin, a u drugoj polovini dvadesetih godina do 1938. Buharin i Staljin, iako istorijske činjenice dokazuju da je na sceni bila mnogo složenija igra i ličnosti i događaja i u prvom i u drugom razdoblju.

Time ne želim poreći značaj i veliku vrednost Cohenove studije, kao i optimalnu objektivnost koju je ispoljio, da bi što autentičnije ispričao ovu složenu priču o uzajamnom prožimanju revolucionarnog puta jedne od najkontroverznijih ličnosti boljševičke revolucije s protivrečnostima same revolucije u njenom nepravolinijskom toku od oktobra do tridesetih godina. Šta više, moglo bi se reći da je to najbolja studija ove vrste dosada napisana, koja koristi biografiju jedne značajne ličnosti, kao metod, ali se ne svodi na biografski opis, već kroz prizmu životnog i revolucionarnog puta jedne istaknute ličnosti sledi celi tok boljševičke revolucije, koristeći, pri tom, bogati arsenal raspoloživih istorijskih dokumenata i rezultate drugih istraživanja.

Knjiga je, međutim, dobar povod da se postavi pitanje: da li ovakav (personalistički) pristup, koji kombinuje biografski metod s analizom istorijskih dokumenata, sam po sebi nosi izvesne jednostranosti, koje se sastoje, pre svega, u tome što se istorijska scena značajnih ličnosti i složenih događaja nužno sužava (jer istoriju nikada ne stvara samo jedna ili nekoliko velikih ličnosti i tvrdnja da su boljševičku revoluciju tvorili samo Lenjin ili Staljin, itd. je mitologija a ne istorija), te se gubi istorijska kompleksnost revolucije

i, hteo to autor ili ne, izvesni događaji se zakrivljuju, a izvesni procesi gube iz vida ili parcijalizuju.

Mislim da se na to pitanje može odgovoriti tako što će se utvrditi koje metode imaju prioritet u jednoj istorijskoj studiji. Kao pristalica kombinovanja antropološkog i istorijskog pristupa, smatram da je korišćenje biografskog metoda u istorijskim studijama vrlo korisno sredstvo, da se dosegne do one životnosti istorije, što obično nedostaje istraživanjima zasnovanim isključivo na istorijskom, arhivskom dokumentacionom materijalu, Ali, smatram isto tako, da biografija ne može biti **osnovni** (niti polazni) postupak, već pre dodatni ili pomoćni, što će reći, da se njome može služiti samo kao nekom vrstom »case study«, ili »life history«, da bi se bolje osvetlili neki istorijski događaji, ili i celi tok događaja s kojim se poklapa životno iskustvo te (ili tih) ličnosti. Time se ne umanjuje značaj biografske metode, već se utvrđuje njeno odgovarajuće mesto u celini istorijske analize. Na taj se način izbegava iskušenju da se preceni uloga jedne ličnosti u istorijskom periodu koji se proučava, ali, isto tako, spašavamo se od druge zamke, da potcenimo značaj uticaja drugih ličnosti, ali i određenih pojava, na posmatrane istorijske događaje. Ono što se najviše može zameriti Cohenovoj knjizi je, upravo, ovo drugo, usled čega se stvara dojam da je boljševička revolucija, ipak, imala jednodimenzionalnu putanju, uprkos krivudanjima, što odgovara krivudavom životnom i revolucionarnom putu Buharina.

Da bih potkrepila prethodna razmišljanja i opaske, pokazat ću na primerima iz ove knjige, šta je ostalo izvan vidnog polja autora (i čitalaca te knjige) u ovako pisanoj istoriji boljševičke revolucije, što se tiče objektivnih istorijskih činjenica i događaja, kao i uloge drugih istaknutih ličnosti, što je, po mom mišljenju, značajno uticalo na tokove ruske revolucije, naročito kada su u pitanju promene što su se u tom nepravolinijskom toku događale.

Ali, možda je bolje da počemo od prednosti što se mogu postići s uvođenjem biografske i drugih metoda, koje omogućuju uzimanje u obzir personalnih činilaca u istoriji.

Najznačajnije što je Cohen uspeo da postigne izabravši za predmet svoje analize ličnost Buharina, koji, može se reći, oličava sve protivrečnosti i kolebanja ruske revolucije, jeste da rasprši neke ukorenjene mitove: na Istoku — mit o kontinuitetu boljševičke revolucije i o monolitnosti boljševičke ideologije, a na Zapadu — takođe, mit o kontinuitetu, ali protumačen nešto drugačije, tj. mit o staljinizmu kao nužnom ishodištu boljševičke revolucije.

Suptilnim raspredanjem političke misli jedne od struja boljševizma — »buharinizma« — Cohen uspešno razotkriva nezasnovanost gornjih teza, nastojeći da dokaže da je »boljševizam« ideološki heterogen, te da sporovi u okviru »boljševizma« nisu bili nevažne epizode nego suštinska dimenzija boljševičke revolucije; drugim rečima, da su žestoke rasprave o alternativnim putovima u socijalizam predstavljale istorijsku činjeničku stvarnost te revolucije, a ne staljinistička verzija o »jednoj alternativi« (što je prihvataju i neki autori na Zapadu).

Budući da Cohena interesuje, pre svega, Buharin i »buharinizam«, on će uspešno pokazati da je stavljanje znaka jednakosti između različitih struja boljševizma, u prvom redu između »buharinizma« i staljinizma, neodrživo

stajalište, što se može dokazati kada se izvrši suptilna analiza svih nijansi jednog tako ambivalentnog stajališta, kakvo je bilo Buharinovo, ali u kojem je do kraja ostalo sačuvano jezgro revolucionarnog boljševizma, što je u osnovi nedostajalo staljinističkoj ideologiji. Međutim, Cohen nije učinio to isto i u prikazu drugih stajališta (naspram staljinizma), šta više, zapaža se sklonost da takve razlike previdi (to pada posebno u oči kada je u pitanju konfrontiranje trockizma i staljinizma, s jakom tendencijom da se umanjí uloga Trockog u otporu staljinizmu). Stoga autor, verovatno nevoljno, doprinosi uverenju da je staljinizam samo vešta kombinacija drugih strujanja u boljševizmu — osim »buharinizma« — kojem neopravdano pridaje značajniju ulogu u stvaranju antistaljinističke struje, nego što je bila uloga pripadnika takozvane »leve opozicije«. To stoga, što na druga stajališta ne primenjuje metod suptilne analize, već ih, najčešće, svodi na grubo skiciranu shemu, ne ulazeći i u njihovu ambivalentnu strukturu, što bi pomoglo da se mnogo jasnije uoče kvalitativne razlike vis-à-vis staljinizma. Začuđujuće je kako je loše prošla »Radnička opozicija« u Cohenovom prikazu boljševičke revolucije, kao što je teško razumeti i kako je jedan tako ozbiljan i sposoban istraživač mogao da se posluži tako uprošćenim objašnjenjem motiva za opoziciono delovanje, tvrdeći da je u osnovi svega toga stajala »borba za vlast«. Jedino se Buharin uzdigao iznad takvih profanih pobuda, prema priči koju nam saopštava autor, prema kojoj je Buharina motivacija bila mnogo moralnija, potaknuta težnjom da se spase revolucija i doprinese »opštoj stvari«, nasuprot egoističnim interesima, na čemu autor insistira čak i kada njegov vlastiti prikaz političke delatnosti Buharina, dugogodišnjeg Staljinovog saradnika u likvidaciji svih drugih struja opozicije, nikako ne potkrepljuje tu idealnu sliku. (Ovde se ne mogu upuštati u procenjivanje »moralnog lika« Buharina, ali nisam sklona da uprostim objašnjenje njegovih postupaka, stoga mi je bliska težnja autora da osvetli ljudsko lice ove neobično kontroverzne ličnosti.)

Imajući u vidu da je reč o jednoj **studiji istorije** boljševičke revolucije, problemi što sam ih istakla ne svode se samo na pitanje da li je neka ličnost revolucije precenjena, a koje su potcunjene, već imaju mnogo krupnije implikacije. Naime, dolazi do zanemarivanja nekih bitnih dimenzija revolucije, usled neopravdano pojednostavljenog ili samo delimičnog, tumačenja stajališta i delatnosti ostalih ličnosti, koje su snažno uticale na tokove revolucije; ali isto tako i, po važnosti ne manje značajno, ispuštaju se iz vida spontani pokreti i njihovi rezultati, kao i neke istorijske tendencije, bez kojih se ne može do kraja razumeti istorija boljševičke revolucije, koja je, bar na početku, nudila više alternativa, niti se može dokazati teza da je staljinizam kontra-revolucija ili izdana revolucija (prihvatanje teze o Staljinovoj »revoluciji odozgo« — kako to čini Cohen, makar i pod navodnicima — je jedna vrsta izbegavanja jasnog odgovora na pitanje šta je staljinizam predstavljao u odnosu na izvorne mogućnosti ruske revolucije, koja se u celini ne može svesti ni na »boljševičku revoluciju«).

Da ponesen težnjom da »rehabilituje« (prvenstveno moralno a ne politički) Buharina i da adekvatnije prikaže njegovo stvarno mesto u ruskoj revoluciji, nije otišao predaleko, u tom smislu, da zanemari da postoji ista takva potreba, da se utvrdi odgovarajuća uloga i drugih istaknutih boljševika, koje

je Staljin bilo politički bilo fizički likvidirao, što bi autoru postavilo zahtev da bude dovoljno širok i prema njima ne zatvarajući objašnjenje njihove delatnosti u shematske okvire — Cohen bi, svakako, bar izbegao neke problematične zaključke, ako već nije mogao da doprinese potpunom rasvetljavanju svih tih pitanja (s obzirom na predmet svoje studije).

Ostala je potpuno nedokazana autorova tvrdnja u jednom pasusu (gl. 2) »da boljševička partija nije ni nadahnula ni podigla revoluciju odozdo«, iako je »jedina sagledala njen pravac...«, odnosno, da je ruska revolucija spontano pokrenuta masovnim pokretom odozdo budući da u ovoj analizi autor uopšte ne posvećuje pažnju upravo onim pojavama i tendencijama što se mogu označiti kao najautentičniji proizvod te spontanosti revolucionarnog pokreta, kao što su: stvaranje razgranate mreže radničkih i seoskih sovjeta počev od 1905. godine i februarske revolucije 1917. što se nastavlja i u prvim godinama posle oktobra; nastajanje fabričkih komiteta, koji već na I sverskoj konferenciji, pre oktobra, sebe definišu kao revolucionarnu alternativu otuđenoj državnoj vlasti u oblasti upravljanja privredom, i koji su do 1918. godine bili značajna revolucionarna poluga, da bi, zatim, s uvođenjem sistema »jednonačalja« bili potisnuti (ovaj značajan preokret, koji označava preorijentaciju na sve veću centralizaciju i na birokratsku koncepciju upravljanja, Cohen uopšte ne spominje, a na tom se polju bila glavna bitka ranih dvadesetih godina, između lenjinizma i »Radničke opozicije«, koja je takav zaokret ocenila kao pobedu buržoaske, građanske koncepcije upravljanja nad revolucionarnom); zatim pružanje snažnog otpora tehnicističkoj i produktivističkoj logici, od strane sindikata i komsomola, koji su se suprotstavljali stajalištu o proizvodnji radi proizvodnje (otpor uvođenja tejlorističkih metoda i stahanovštine, zavođenju sistema plaćanja po komadu, što je s pravom ocenjeno kao najgrublja forma eksploatatorske najamnine i sl.); a i kronštatskom ustanku, kao spontanom otporu odozdo već nazirućoj degeneraciji revolucije posvećeno je neopravdano malo mesta u Cohenovoj analizi. To su samo neki primeri šta je bitno propušteno ili samo površno analizirano, a verujem da će se većina istraživača ruske revolucije saglasiti, da su to događaji bez kojih se ne može objasniti bit te revolucije, niti se bez njih može adekvatno osvetliti karakter pojedinih njenih faza.

S druge strane, »buharinizmu« se u celini pridaje karakter »nepovskog shvatanja revolucije«, mada je Buharin i pripadnik »leve opozicije« iz 1918. godine (što Cohen prikazuje, ali sa sklonošću da toj Buharinovoj ulozi prida manju važnost), kao što i u njegovim kasnijim shvatanjima, naročito pred kraj života, ima sve radikalnijih stajališta, koja se mnogo više približavaju shvatanjima »leve opozicije«, nego »nepovskom« ili »desnom« strujanju. (Treba istaći da ni Cohen nije uspeo izbeći ovu zbrku sa »levim« i »desnim« podelama, te stoga, i zaključuje da je Staljinovo stajalište bilo »ultra levo«, što je doista apsurdna tvrdnja, kada se rezultati staljinističke politike analiziraju u konfrontaciji s izvornim revolucionarnim tendencijama). Da nije ovako pre naglasio ulogu »nepovske koncepcije« u odgovoru na pitanje o alternativama, Cohen bi video da nije »nepovska Rusija« bila svekoliko izvoriste onog relativnog pluralizma što je nalazio prostora u Sovjetskom Savezu dvadesetih godina. (Dok bi se ta teza mogla braniti na osnovu nekih pojava u privredi, kao što su: oživljavanje »male privrede« i mobilizacija različitih izvora i ini-

cijativa, naročito u poljoprivrednoj proizvodnji, ona se ne može dokazati čak ni u onim oblastima privrede koje se odnose na upravljanje, budući da se upravo u vreme NEP-a sve više učvršćuje birokratski sistem upravljanja preduzećima, s direktorima koje postavlja država; a u oblasti političkog života, uvođenje NEP-a se podudara sa zavođenjem oštrijeg kursa u partiji, zabranom frakcija i gušenjem unutar-partijske demokratije. S druge strane, rascvat različitih pravaca i polet u kulturi u tom periodu ni najdogmatskiji marksista ne bi mogao lako dovesti u vezu sa NEP-om.)

Stoga je u Cohenovoj knjizi staljinizam protumačen kao destrukcija NEP-a, i u tom smislu kao uništenje jedine ozbiljne alternative (»uništeni poredak je nepovsko društvo« — konstatuje Cohen), a ne kao kontrarevolucija, koja je u korenu zatrla sve izvorne revolucionarne forme vlasti i novog načina proizvodnje, vraćajući istoriju na kolosek državnog usmeravanja i potpune etatizacije.

Iako smatram da je značaj Buharina u tome što je bolje od drugih shvatio, u periodu NEP-a pređašnje greške boljševičke politike prema seljaštvu i što je NEP-u dao jedno šire tumačenje, ne shvativši ga samo usko pragmatički kao niz novih privrednih mera, već kao nov pristup ulozi seljaštva u revoluciji i savezništvu radništva i seljaštva — što Cohen s pravom naglašava — mislim da autor ide predaleko kada hoće da posmatra celokupnu revoluciju kroz »nepovske naočari«. Tako i Tomski biva osvetljen kao branilac »nepovske uloge sindikata«, što je, u najmanju ruku, terminološka zbrka, jer se ne može pridavati takav epitet borbi Tomskog krajem dvadesetih godina protiv Staljinovog programa preforsirane industrijalizacije, koji je bio usmeren i protiv radništva, a ne samo protiv seljaštva, čemu se sindikat protivio, samo zato što je on bio uz Buharina, budući da je u njegovom programu umerenijeg i proporcionalnijeg razvoja video i bolju perspektivu radništva.

Kada se pojam »nepovske« perspektive tako proširi, a staljinizam prikaže kao sistem koji ukida upravo tu perspektivu, nameće se zaključak da je ruska revolucija imala samo te dve alternative, jer se vizije drugih vođa boljševičke revolucije i drugih opozicionih struja (osim Lenjinove, koja je također prikazana, u svom najboljem svetlu, kao »nepovska«) slivaju, u krajnjoj liniji, u ovu poslednju — u staljinizam. Ispada kao da Staljinov program preforsirane industrijalizacije nije bio ništa drugo nego primenjeni projekt Preobraženskog; da je Staljin samo preuzeo planove »levice« u investicionoj politici; da su ekonomske mere što ih je sprovođila Staljinova grupa, bile samo »katastrofalni prelazak na trockističke pozicije«, te da je Staljinova politika bila samo »ideološka kapitulacija pred trockizmom«.

Na taj način sužena je i teorijska i revolucionarna perspektiva (pogotovo kada se »nepovske« projekcije prenose i na današnje vreme), te se u prvi plan postavlja privredna reforma, kao da se ona može odvojiti od perspektive demokratskog razvoja u širem smislu, u odnosu na političku strukturu i društvene odnose, tj. kao da se staljinizam može »reformisati« tako što će se vratiti na NEP.

A budući da Cohen pokušava objasniti celokupnu rusku revoluciju gledajući na nju iz tog ugla, on nipodaštava dijagnozu staljinizma koju je dao Trocki i koja je, sigurno, dublja i vidovitija, jer je već 1923. godine u »Novom

kursu« Trocki anticipirao suštinu staljinizma, a u kasnijim radovima, kada je tu dijagnozu upotpunio i radikalizovao, otkriva sve bitne dimenzije staljinizma i »prostituisanog marksizma«. (Zvuči, stoga, neubedljivo kada autor zaključuje, da Trocki nije video šta se događalo u Sovjetskom Savezu, te da je Buharinu to bilo mnogo jasnije; da je to stvarno bilo tako, kako bi se moglo objasniti Buharinovo pristajanje uz Staljina sve do tridesetih godina!). Bez obzira na zajedničke slabosti što su ih delili svi boljševički rukovodioci i pripadnici svih opozicionih struja — ovde mislim na metafizičko shvatanje partije, pred kojom pojedinac mora da se prikloni, jer »partija ne može da pogreši«; na mit o jedinstvu partije kao vrednosti po sebi; na stavljanje partijske discipline iznad interesa revolucije; na zatvaranje u okvire partije i nepoverenje u masovni pokret, itd. — neki su smogli snage da se radikalno distanciraju od staljinizma, što Buharinu nije pošlo za rukom do kraja, budući da do zatvorskih dana ostaje deo staljinskog establishmenta; iako piše kritičke članke i upozorava na posledice staljinističke politike, on ne prestaje da veruje u mogućnost »reformisanja« staljinizma. Zato se i ne pokušava osloniti na širu narodnu podršku, već se do kraja obraća isključivo partijskom rukovodstvu. Teško bi se iz celokupne Buharinove delatnosti moglo zaključiti da je on shvatio da staljinizam nije socijalizam, jer je sav njegov napor usmeren na to da obezbedi prostor za »reformisanje« staljinizma. Iako je i Trocki gajio iluziju da su osnove socijalizma još bile sačuvane u Sovjetskom Savezu tridesetih godina (zbog neopravdanog izjednačavanja državne svojine nad sredstvima za proizvodnju sa socijalističkim tipom svojine i sa socijalističkom ekonomijom), on je bio načisto sa tim da je staljinizam, i kao politika i kao ideologija, bio pervertirana ideja socijalizma i shvatio je da ako se staljinizam ne zaustavi u svom nastupanju, da će neizbežno dovesti do nove revolucije.

Ako danas pogledamo unazad, na žestoke okršaje što su se zbivali u dvadesetim i početkom tridesetih godina i obeležavali dramatičan tok ruske revolucije i postavimo pitanje: koja su stajališta najviše doprinela da se već u ranim tridesetim godinama demistifikuje staljinizam kao kontrarevolucija, moraćemo zaključiti, da i pored ne malog Buharinovog priloga osvetljavanju jedne humanije vizije socijalizma, lučonoša u tom periodu nije bio Buharin, budući da je njegova dugogodišnja sprega sa Staljinom i njegova neslavna uloga u likvidaciji svih ostalih opozicionih struja, zamaglivala suštinu staljinizma, s obzirom na to da je Buharinovo teorijsko stajalište služilo kao pokriće za Staljinovu politiku sve do početaka tridesetih godina. Zato »buharinizam« i nije mogao biti prava alternativa staljinizmu, jer se od njega nije distancirao i mnogim svojim nitima je bio utkan u onu čudovišnu konstrukciju što je nastajala pod dirigentskom palicom Staljina.

Mislim, međutim, da se pitanje o alternativni, ili tačnije o mogućnosti razvoja onog revolucionarnog potencijala nastalog u ranim dvadesetim godinama, i ne može postaviti na takav način: »leva« ili »desna« struja. Jer je pitanje o alternativama vezano, pre svega, za pitanje o realnim revolucionarnim mogućnostima u praksi revolucije, tj. za pitanje o mogućnostima razvoja onih revolucionarnih tekovina koje su bile izdanak revolucije i s pitanjem o njihovoj sudbini. Već samo pomeranje pitanja na prevashodnu zainteresovanost za projekt industrijalizacije, ako nije smešten u širi okvir revolucio-

narnog preobražaja načina proizvodnje i društvenih odnosa, predstavlja sužavanje revolucionarne perspektive, kada raspravljamo o socijalističkim alternativama (staljinizmu). Na taj način logički reduciramo, zamenjujući celinu delom, kada mogući izbor definišemo u smislu umerenijeg programa industrijalizacije nasuprot preforsiranom (staljinističkom). Razlike što su ih sadržali ti programi svakako bi uticale na različite puteve razvoja, ne samo ekonomije već i drugih sfera društva, a, posebno, uslovile bi različiti društveni položaj radništva i seljaštva (Staljinov program, koji je primenjen, uslovio je veoma nepovoljan položaj ove proizvođačke klase, a naročito seljaštva, i predodredio takav put razvoja koji je stvorio ekonomsku i političku osnovu za konsolidaciju birokratske strukture društva). Ali, time ne odgovaramo u potpunosti na pitanje o sudbini socijalizma i o alternativnim putevima socijalizma, budući da se razvoj socijalizma i razvoj industrijalizacije ne mogu izjednačiti, baš kao što se ni preuzimanje vlasti iz ruku buržoazije ne može identifikovati sa socijalizmom (jer i u jednom i u drugom slučaju ostaje otvoreno pitanje: **kome** najviše koristi takav razvitak).

Stoga, da bi se moglo raspravljati o stvarnim alternativama, rođenim u ruskoj revoluciji, nužno je uvesti mnoge, ovde zanemarene, procese i forme iz dvadesetih godina, a koji su kasnije nestali sa scene i posmatrati ih u njihovom kompleksnom značenju, sa stajališta mogućnosti dubljeg preobražaja sovjetskog društva, a ne samo kao »ekonomske« ili »političke« mere jednodimenzionalne politike (ovde politiku shvatam u njenom užem značenju, kao administriranje, kao regulaciju, što označava engleski termin »policy«).

Ovde se vraćam na ono što sam na početku htela reći. Jedna istorijska analiza ruske revolucije (što ne znači utvrđivanje hronologije i puko rekonstruisanje istorijskog toka), lako sklizne sa širokog koloseka povesnog zbivanja, na uske tračnice borbe između različitih političkih frakcija i programa, kada se životni i revolucionarni put jedne istaknute ličnosti stavi u prvi plan, a samo revolucionarno događanje pomeri u pozadinu i posmatra kao da je u funkciji prvog. A budući da se put jednog revolucionara, má kako on bio značajan i bez obzira na to koliko snažan pečat utisnuo na povesno zbivanje, nikada ne poklapa s putanjom jednog istorijskog perioda, razumljivo je da će prikaz istorije iz te perspektive morati biti sužen, a samim tim, istorijska slika deformisana (da ne govorimo o tome da se autor prirodno toliko saživi sa svojim »junakom«, da počne da gleda na istorijske događaje njegovim očima, što u velikoj meri otežava objektivni pristup analizi). Te inherentne manjkavosti ovakvog pristupa bile su jače od autorovog doista ozbiljnog napora da postigne optimalnu objektivnost u odnosu na samog Buharina i da korektno tumači istorijske događaje iz kojih je satkana ruska revolucija, budući da problemi nastaju zbog onoga što nije uzeto u obzir ili je razmatrano ograničeno i dosta površno, tj. da probleme stvara ono što nije uključeno u tu istorijsku sliku i što je, samim tim, čini parcijalnom.

Iz tih razloga smatram da bi se posle tolikog broja knjiga napisanih o ruskoj revoluciji, valjalo zapitati: da li smo uspeli dati zadovoljavajuće odgovore na pitanja o karakteru i alternativama te revolucije i o mogućoj revalorizaciji one alternative, koja bi, nasuprot staljinizmu, povratila poverenje u ideju socijalizma.